

EDEBİYAT ve SİNEMA

Faruk UĞURLU

GİRİŞ

Edebiyat ve sinema gibi değişik sanatların birbirlerinden yararlanmalarının nedeni insan ve toplumların benzer bir süreci geçiriyor olmasıdır. İnsanlar sadece kendi imkânları ile değil, başka insan, toplumların bilgi ve tecrübelerinden yararlanarak dünyayı algılamaktadır. İnsanlık tarihini oluşturan bu bilgi ve tecrübeler büyük bir birikim meydana getirmiştir. Bu büyük birikimin içinde de her topluma göre az çok farklılığı olan özel birikimler bulunmaktadır.

İnsanın ve toplumun birikimini, başka bir deyişle uygarlığı oluşturan üç temel kaynak vardır; sanat, din, bilim.

Uygarlığın üç temel kaynağından biri olan güzel sanatların sonuncusu olarak kabul edilen sinemanın, yine güzel sanatların en eski dallarından biri olan edebiyat ile olan ilişkileri sinemanın başlangıç yıllarına kadar uzanmaktadır.

Edebiyat, hayatın yer yer çelişir görünen gerçeklerini alıp, bir takım ayıklama ve seçmelerle yazı ve konuşma dilinin imkanlarından yararlanarak yeni bir bütünlüğe kavuşmuştur. Edebiyatın malzemesi olan yazı ve konuşma dillerinin gelişmesi, edebi eserlerin anlatım imkanlarını zenginleştirmiş, seslendikleri toplum birimleri duyuş, hayal ediş ve düşünüş bakımından daha zengin bir içerik kazanmıştır.

Sinema doğal çevrenin sınırlılıkları içindeki görsel öğeleri kullanarak hayatın gerçeklerini ele almaktadır.

Sinema, edebiyatın yazı ve konuşma dillerinin yanında görsel dili de malzeme olarak kullanır.

İnsanların eski dönemlerinden bu yana kullandığı görsel iletişim, tekniğin gelişmesiyle sinema gibi bir anlatım aracına kavuşmuştur. Sinema kendine özgü bir dil oluşturmuştur.

Edebiyat sinemaya hem tema ve konu, hem de hazırlanacak senaryoya temel olacak metin bakımından malzemeler vermektedir.

Günümüzde sinemaya edebiyat uyarlamaları yapan yönetmenler Orson Welles, Vittorio de Sica, Alain Resnais, Stanley Kubrick, Jean Renoir, Francois Truffault, John Huston, Robert Altman, Fred Zinneman gibi birçok ünlü yönetmendir.

Bugün söz sanatlarının eskimeyen örneklerinden olup da film yapılmamış bir başeser bulabilmek neredeyse imkansızdır. Homeros'un, Sophocles'in, Shakespeare'in, Cervantes'in, Balzac veya Sthandal'in Homingway'in ya da Steinbeck'in pek az eseri sinemaya aktarılmamıştır. Hatta Faulkner ve Kafka gibi sinemaya uyarlanması imkansız görülen yazarların eserleri bile denenmiştir.

Türk sineması da ilk günlerinden başlayarak dünya sinemalarında olduğu gibi edebiyat alanına eğilmiş, Türk edebiyatından önemli ölçüde uyarlamalar yapmıştır. İlk eserlerin hemen hepsi de edebi eserlerden kaynaklanmıştır. Pençe, Mürebbiye, Binnaz, Ateşten Gömlek, Boğaziçi Esrarı gibi eserler hafızalardan silinmemektedir.

Edebiyat sinema ilişkilerine yeni boyutlar kazandıran başka bir olgu da televizyondur. Başlangıçtan beri televizyon yapımcıları edebiyat eserlerine ilgi duymuşlar uyarlama dizi ve filmler yapmışlardır. Özellikle sinemaya yakınlık duyan bazı yazarların kendi eserlerinin senaryolarını yazmaları sinemanın edebiyata olan ilgisini yoğunlaştırmaktadır.

SİNEMA VE EDEBİYAT

a) Sinemanın Özellikleri

Herhangi bir hareketi düzenli aralıklarla parçalara bölerek bunların resimlerini kaydetme, sonra bunları gösterici yardımıyla karan-

lık bir yerde perde üzerine yansıtarak hareketi yeniden canlandırma işi sinemanın asıl tanımını oluşturmaktadır.

Sinema henüz iki boyutlu resim özelliklerini taşımaktadır. Bu nedenle görüntünün iki boyut içinde aldığı şekillerin algılanışı, sinemanın algılanışında önemli bir sorundur. Ayrıca, bir film durgun fotoğraftan farklıdır. Sinema yalnızca hareketli resimlerdeki imgelerden oluşmamaktadır. Hareketli resim ilkelerine bağlı anlatım ve kavramada sinemanın özgün bir sanat ve bilim alanı olmasını getirmektedir. Sinemayı bu bakımlardan inceleyen Arnheim, Munsterberg, Bazin, Eisenstein gibi yapımcı ve düşünürler, konuların algılanışında iki boyutlu hareketli resimin ne gibi etkileri olacağını ayrıntılı olarak ortaya koymuşlardır.

Sinemada hareketli imgeler aynı zamanda söz ve müzikle birleşir. Bu yüzden sinema çok boyutlu bir dünyadır. Metz'in dediği gibi «Sinema çok geniş bir konudur. Bu konuya değişik yollardan girilebilir. Sinema öyle bir olgudur ki estetiğe, toplumbilime, gösterge bilime ilişkin sorunları içerir.»

Sinema belirli bir kavramı en uygun biçimde anlatan görüntülerin yer aldığı film parçalarıdır. Sinema sanatçısı bu görüntüleri belli bir düzenleme ile amacına ulaşmaya çalışır. Bu düzenlemede boş filmin özelliklerinden, optik kurallarından, cisimlerin ve alıcıların hareketlerinden çekim çeşitlerinden, alıcı açılarından, görüş noktalarından, oyundan ve film efektlerinden yararlanarak yapıtına öz ve biçim yönünden en elverişli yapıyı vermeye çalışır.

Sinemanın malzemesi doğal çevrenin sınırlılıkları içindeki görsel öğelerdir. Kracauer'e göre bu öğelerin kullanımı, sinemaya fotoğraftan miras kalmıştır. Ancak sinema fotoğrafik, görsel malzemelere bazı eklentiler getirmiştir. Sinema fiziksel gerçeği araştırıp bu- larak bu sinemanın tekniği ile şekillendirmektedir.

Bu yüzden fotoğrafın sinemanın hizmetine sunduğu sonsuz, kendiliğinden ve rastgele oluşlar sinemanın konusunu oluşturmaktadır. «Gerçek malzemeler», «fiziki oluşlar», «gerçek», «çekici gerçek», kısacası «hayat» sinemanın konusudur.

Sinemanın dili evrensel olduğu için, kaynakları da ulusal olduğu gibi, evrensel de olabilmektedir. Bu kaynaklar gerçek olaylar, hayaller, ya da çeşitli fikir ve düşünceler olabilir. Sinema, sinemanın önceden kullandığı kaynaklara'da yönelebilmektedir. Bunlar daha önce hazırlanmış yabancı ve yerli filmler olmaktadır.

Sinema bir görsel-işaretler dizgesidir. Bu işaretler sinemanın bir iletişim, haberleşme aracı olmasını sağlamıştır. Film iletişim aracıdır. Bu yönde sinema göstergebilimsel verilerle ele alınmaktadır. Sinemanın kendine özgü dili sinema sanatının gelişmesiyle orantılı olarak gelişmiştir.

Başlangıçta sinema yönetmenleri tiyatro oyunlarını filme aktarıyorlardı. Bu ilk filmlerde alıcı belirli bir yerde durduğundan ve hiç devinmediğinden film canlı bir fotoğraf olmaktan ileri gidememiştir. Film kendine özgü nitelikleri olan yakın çekim, boy çekimi, genel çekim gibi ölçülerin ortaya çıkması tiyatro yönetmeni ile film yönetmeninin malzemelerinin aynı olmadığını göstermiştir.

Bu gelişmelerden sonra yeni bir dil ortaya çıkmıştır. Kuleşov, Pudovkin, Eisentein gibi yönetmenler, çekimin sözcükle ayırımın tümceyle eşdeğer olduğunu çekimleri montajla birleştirmenin, bir tür sözdizim olduğunu vurgulamışlardır.

Sinema bir yandan görsel dili kullanırken, öbür yandan yeri geldikçe yazı dilini ve sözel dili kullanmaktadır. İmkanları zengin bir iletişim aracıdır sinema. Film sinema diğer sanat eserlerinde olduğu gibi bir mesaj ve içeriğe sahiptir. Bu mesaj sinema tekniği ve sinema malzemesinin konu ve senaryo haline getirilmesiyle izleyiciye ulaştırılmaktadır. Sinemanın görüntülerle aktardığı düşünce, görüş, bildiri filmin içeriğini oluşturmaktadır. Bu içerik bir öz çevresinde oluşturulan konu yoluyla işlenmektedir.

İçeriğin en kısa özeti tema, bu temanın filmde işlerken aldığı biçim de konu olarak tanımlanmaktadır. Film içinde konunun işlenmesi, geliştirilmesiyle dramatik yapı oluşmaktadır. Sinemada özellikle öykülü filmlerde bir konu aranmaktadır. Konu belli bir noktadan çıkıp, geliştirilir ve bir sonuç noktasına ulaştırılır. Konuya giriş, konunun açılması, yürüyüşü, gelişmesi, kişilerin ve bu kişilerin içinde yer aldıkları çevrenin tanıtılması, kişiler arasındaki, kişiyle çevresi arasındaki ilişkiler, bu ilişkiyi etkileyen olaylar sinemacının önceden tasarladığı bir plana göre gerçekleşmektedir.

İnsanın çevresindeki her olaydan bir tema çıkarılabilir. Sinemacı gündelik tecrübelerinden yola çıkarak bir tema bulabilir. Bunun gibi okuduğu bir roman, hikaye, oyun ya da şiirden bir tema çıkarılabilmektedir. Tema, yerli edebi eserlerden alınabileceği gibi yabancı edebi eserlerden de alınabilir.

Sinema yığınların karşısına çıkan bir sanat olduğu için bu temanın açık, yalın ve ilgi çekici olması gerekmektedir. Bunun sağlanması için ele alınan malzemede titiz bir seçme yapılmakta ve temayı en iyi yansıtacak olanlar alınılmaktadır. Tema belirli bir konu içinde işlendiğinden, aynı tema birbirinden farklı konular içinde işlenebilmektedir. Aynı temadan değişik yönetmenler, hatta aynı yönetmen konulan değişik başka filmler yaratabilir. Sinemada belirli bir tema seçildikten sonra bunu en iyi biçimde verebilmek için bu temaya uygun kişiler, çevre ve bunlar arasındaki ilişkiler ele alınmaktadır.

Tema, kullanılması sırasında sinemanın özelliklerine uydurulmaktadır. Sinemada tema görüntü olarak düşünülmekte ve tasarlanmaktadır. Filmin çevrilmesine esas olacak bir metin hazırlanması, filmde yer alacak görüntülerin özoüklerle anlatılması gerekmektedir. Bu da sinemada senaryo ve senaryo yazarı sorununu gündeme getirmektedir.

Sinemada belirli temalar bir süre işlendikten sonra yerlerini yenilerine bırakmaktadır. Zaman, zaman aynı tema ve konulara yeniden dönülmektedir. Temanın seçiminde ve işlenerek senaryo haline getirilmesinde sinemacının kendi eğilimleri ve istekleri yanında yapımcıların baskısı, toplumsal ve ekonomik koşullar, seyircinin şartlanması ve eğilimleri de rol oynamaktadır.

Sinema bir endüstriye dayanmaktadır. Bir filmin yapımı o denli harcamaları gerektirmektedir ki, ancak verimli olması koşulu ile yapımların sürdürülmesi gerçekleşir. Böylece ticari zorlamaların sınırları içinde teknik ve sanatsal ilerleme kaydedilebilir. Sinemanın ancak endüstrileşme oranında sanat haline dönüştüğü kabul edilen bir gerçektir. Bu nedenle endüstrinin varlık nedeni olan sanatsal yönün ihmal edilmeden akılcı bir politika izlemesi gerekmektedir.

Sinema kişisel bir sanat değil, toplu çalışma gerektiren bir sanattır. Böyle olmakla beraber bir filmin yaratıcısı olarak bu topluluk değil, yaratma sürecinde filmde kendilerini anlatma imkânı bulabilenler yaratıcısı sayılırlar. Bunlar yapımcı, yönetmen ya da senaristlerdir.

Bu yaratıcılar genellikle endüstri koşulları içinde çalışmak ve sinema salonlarında gerçek-düş karışımı ürünleri seyretmek için kendilerini bekleyen seyirciye ulaşmak zorundadırlar.

Luis Buniel'e göre film izlemek bir düşünmek gibidir. İnsan karanlık sinema salonunda, öbür insanlardan ayrı, yarı uykuda bir haldedir. Pencere benzeri perde insanı uyandırmaz. Tersine düşün dünyasına sürükler. Sinema böylece insanı bir süre için çok uzaklara götürmektedir.

Bu açıdan sinema gerçeğe en uzak olan sanattır. Gerçeklik yaratılmasını yaratamaz ama düşleri göstermeye yatkındır.

Sinema kuramında birçok sorun arasında en önemlilerinden biri «gerçeklik izlenimi»dir. Film izleyenlere gerçek bir seyirlik izletmiş duygusunu vermektedir. Bu duygu roman, oyun ya da figüratif resmin verdiği kadar güçlü bir duygudur. İzleyiciyi de bu yüzden daha fazla etkilemektedir. Sinema bu bakımdan ilk günlerinden beri halk sanatı olmuştur. Fantastik filmlerde bile «gerçek dışı» gerçekmiş gibi sunulmaktadır. Filmlerin konuları «gerçek» ve «gerçek olmayan» diye ikiye ayrılabilir her iki filmin türünü de sinema gerçek kılma gücüne sahiptir.

Bir anlatım aracı olarak sinema seyirci ile diyalog kurabilmek için, kitlenin daha önceden tanıdığı kavramlara, görüntülere, konuştuğu dile, okuduğu edebi esere bir takım göndermeler yapmaktadır. Bu göndermeler yalnızca değişmelerle sınırlı kalmamış, gerçekte olduğu gibi veya dolaylı olarak kullanılmaktadır.

Sinema gerektiğinde kendinden önceki sanatlardan faydalanır. Bu bakımdan dans, müzik, resim, heykel ve plastik sanatla ve edebiyatla ilişkisi vardır. Danstan oyun olarak yararlandığı gibi edebiyattan da içerik açısından yararlanmaktadır. Ancak bu ilişkiler sinemanın kendine özgü nitelikleri çerçevesinde gelişmektedir. Sinema bu sanatlardan yararlanırken yararlandığı malzemenin biçim ve içeriğini değiştirmektedir. Sinemada film türlerinin arasına kesin bir sınır konulamamaktadır. Çünkü bir türün çerçevesine giren bir film, başka bir türün nitelik ve özelliklerini de taşıyabilmektedir. İlgili oldukları alanlara göre filmler, belgesel filmi, eğitim filmi, gezi filmi, röportaj filmi gibi türlere ayrılmaktadır.

İşledikleri konunun geçtiği çevre ve karakterler açısından tarihsel, biyografik, destan ve kovboy filmi türleri vardır. Araştırma konusu bakımından film türleri temanın işleniş yöntemi olarak; trajedi, dram, komedi, melodram ve macera olarak 5'e ayrılmaktadır.

b) Edebiyatın Özellikleri

Geniş anlamda edebiyat, söz ile yapılan sanat olarak tanımlanmaktadır. Sözü konuşma veya bazı yazı biçiminde edebiyat sayılabilmesi için seslendiği kişilerde bir his, heyecan uyandırması gerekmektedir. Bu açıdan edebiyat «düşünce, duygu ve hayallerin sözlü ve yazılı olarak, güzel ve etkili bir biçimde anlatılması sanatıdır.»

Edebiyat eski Yunan ve Latin çağlarından bu yana müzik, resim, mimarlık ve heykeltıraşlıkla birlikte beş temel güzel sanat dalından biri sayılmaktadır. Bunlar içinde ifade imkanı ve etki alanı en geniş sanat olarak kabul edilmektedir. Türkçe'ye Arapça'dan geçmiş olan edebiyat kelimesinin kökü «edep»tir. Edep kelimesinin sözlük anlamı terbiye, güzel ahlak, zerafet, usluluk, erdem'dir. Bu yüzden edebiyat geçen yüzyıllarda insanı hata yapmaktan korumak, ona güzel ahlak kazandırmak, erdemli kılmak gibi ahlaki hedeflere yönelmişti.

Edebiyatın malzemesi dildir. Dil insan topluluklarının anlaşma aracı olan sözlerin bir bütünüdür. İnsanlar arasında anlaşmayı sağlayan doğal bir araç olduğu gibi, seslerden ürülmüş sosyal bir kurum olarak da tanımlanmaktadır.

Dil, algılama ve davranışların ifadelendirilmesine aracılık etmektedir.

Hayatın gerçekleri karşısında alınan maddi ve manevi tavırların basitliklerini, lüzumsuz ayrıntılarını ayıklayıp, seviyeli bir zevkin imbiğinden geçirerek anlatan, dile dayalı eserler dünyasıdır.

Hayatın yer yer çelişir gibi görünen gerçeklerini algıladıktan ve onların içinden bir takım ayıklamalar, seçmeler, değiştirmeler, eklemeler yaptıktan sonra dilin imkanlarından yararlanarak, yeni bir bütünlük, özel bir yapı haline getirmek ve seviyesi yüksek bir haberleşme vasıtası kılmak için yapılan çalışmaların sonunda ortaya konulan kompozisyona da edebi eser denilmektedir.

Edebi eser sanatçının zihninde, hayalinde oluşmuştur. Gerçek izlenimini verse bile sanatçının ortaya koyduğu, onun gözlemleriyle duyuş ve düşünüşüne uygun olarak yeniden yoğrulmuş bir gerçektir. Amacı gerçekte ve hayalde var olanı, mümkün ve muhtemel olanı güzel bir şekilde anlatmaktır.

Edebiyatın kullandığı yazı ve konuşma dili, günlük konuşma ve yazı dilinden aynı özellikler taşımaktadır. Dilin söz ve yazı sanatı

olarak kullanımı, farklılıklar içermektedir. Her sanatçı gibi edebiyatçı da sadece toplumun etkisinde kalmaz. O da toplumu etkilemektedir. Sanat sadece hayatı yansıtmaz, ona şekil de verir. Bunu da edebi eserler aracılığıyla gerçekleştirir. Edebi eserlerin bir dünya görüşü taşıdıkları, gerçeği aradıkları, propoganda unsuru taşıdıkları belirtilmektedir. Edebi eserler ayrıca başka sanatlara zengin bir içerik sunarak sanatın gelişmesine katkıda bulunmaktadırlar. Edebi eserlerin sahip oldukları dilin ifade gücü, anlattıkları orjinal tema ve konuları, ilginç hikayeleri diğer sanatlarıda ilgilendirmiştir.

Özellikle edebiyatın sahne eserleri veren kolları, yine görsel malzemeye ihtiyaç duyan sinema gibi sanatlara kaynaklık etmektedir. Çünkü sahne eserlerinin metinleri sinema filminin senaryosuna yakın bir metindir.

Yazıldıkları dönemlerden bu yana kültür taşıyıcısı olan edebi eserlerin özelliklerinin içinde bir olay ve hikaye anlatmaları konu açısından önemlidir. Edebiyat en eski sanatlardan biri olduğu için insan düşünce ve hayalinin ürettiği zengin temalar ve konulara, bunların işlendiği hikayelere sahiptir. Ayrıca edebiyat tiplerle ilgilenmektedir ve onların psikolojileri hakkında ayrıntılı bilgiler vermektedir.

Her insan, hatta en basit bir insan bile birçok tiplerin toplamıdır. Karakterler edebi açıdan basitliklerine ve karmaşıklıklarına göre iki genel gruba ayrılırlar.

1) Yalın (flat)

2) Çok yönlü (round)

Bu karakterlerin araştırılmasında edebiyat büyük işleve sahiptir. Romanların ve tiyatro eserlerinin insan psikolojisi bakımından bilgi vermek gibi bir özelliği vardır. Hatta romanların insan doğası hakkında psikologlardan daha fazla bilgi verdikleri ileri sürülmekte ve Shakespeare, Dostoyevsky, İbsen ve Balzac'ın tükenmek bilmez bir bilgi hazinesi olarak tavsiye edildiği görülmektedir.

Edebiyat konusunda ileri sürülen görüşlerden biri edebiyatın hayatın bir aynası olmaktan başka, onun özü ve yönlendirici ilhamı olduğudur. Bu görüşe göre tarihin büyük atılımlarına daima edebiyat öncülük etmiştir.

Edebiyatın bir özelliğide görsel unsurlara sahip olmasıdır. Edebi eserlerin bazıları görsel malzemeler taşırlar. Bu eserlerden çizgi

roman türündekiler doğrudan görsel öğelere sahiptir. Bunun dışındaki türlerden tiyatro yine aynı şekilde görsellik taşır. Roman ve hikaye gibi türler ise ele aldıkları olguları olayları bazen öyle tanımlarlar ki okuyan ve dinleyen eserin çizdiği atmosferi hayalinde canlandırabilir.

Kitle iletişim araçlarının yaygınlaşmaya başlamasından önce çalışmaktan yorgun düşen insanların sıkıntılarını bir ölçüde unutturabilme yollarından biri de edebiyat olmuştur.

Edebiyat, ulusal birikimleri yansıttığı gibi evrensel birikimleri de yansıtabilir. Ancak yazarlar ve şairler daha çok kendi toplumlarının birikimlerini eserlerine yansıtmaktadırlar. Edebiyat değişik sınıflamalara konu olmakla birlikte genel olarak ikiye ayrılmaktadır:

1- Yazının icadından önce oluşmaya başlayan ve ürünlerini (şiir, masal, türlü vb.) söz ile ortaya koyan sözlü edebiyat,

2- Yazının icadından sonra sözlü edebiyatın yazıya geçmesi ve doğrudan yazı ile ortaya konulması ile oluşan yazılı edebiyat.

Bunlardan sözlü edebiyat kuşaktan, kuşağa aktarılırken pek çok örneği unutulurken bugüne gelirken, bazıları yazıya geçirilmiştir. Yazılı eserler ise daha iyi saklanabilmiş, çeşitli araçlarla binlerce yıl öncesinden bugüne ulaşmıştır.

Sözlü edebiyat oluşturulurken dinleyicilere hitabedildiğinden daha doğal, halka yakın ve sade biçimlerden oluşmuştur. Buna karşılık yazılı edebiyat daha iyi işlenmiş ve edebiyatın inceliklerini gösteren bir kimlik kazanmıştır.

Şiir ve nesir olarak da sınıflanan edebiyatın başlıca türleri ise şiir, destan, masal, hikaye ve roman, tiyatro, deneme, mektuplar, hatıratlar, seyahatnameler, hitabetler, hatta bazı siyasi ve sosyal tarihler, ahlaki ve dini metinlerdir.

Edebiyat alanında şair ve yazarlar arasındaki anlayış ve yorum farklılığı, dünya görüşleri ve kullandıkları dil ve üsluplarındaki çatişmalardan edebiyat akımları doğmuştur. Bunlara, klasizm, romantizm, parnasizm, realizm, naturalizm, sembolizm, neoklasizm, naturizm, ünanzim, kübizm... Yeni roman örnekleri verilebilir.

Yirminci yüzyılın ilk çeyreği içinde, sırasıyla radyo, sinema, televizyon, edebiyat hayatında değişmelere yol açmıştır.

Edebiyatın kitle iletişim araçları karşısında türlerinde de değişiklikler olmuştur. İddiaya göre tiyatro eserinin bir şekli olan senaryolar ve reklam programları da dahil, her türlü televizyon yayını edebiyat kavramına girmektedir.

Ancak modern hayatın doğal neticesi olarak, işbölümü ve sahalardan ayrılması sonucu edebiyattan kopmalar kendini göstermiştir ve seyirlik sanatları metin yazarları, sahne veya perdeye uygulayıcıları ile eleştirmenleri ayrı bir alan oluşturmuşlardır.

Sinema diğer sanatlardan sonra ortaya çıktığı için önünde yararlanabileceği geniş bir alan bulmuştur. Bunlar romanlar, piyesler, hikayeler, resimler, besteler ve benzeri sanatlardır. Sinema yapısal özellikleri bakımından diğer sanat dallarının tümünden yararlanabilmektedir.

Her sanat dalı kendi yasalarına göre oluşur ve yaşar. Sinema, öbür sanatları benimsemeğe, bunlarla kaynaşmağa yatkın oluşu sonucunda edebiyatla de ilişkiler kurmuştur.

Sinema ve edebiyatın amaçlarının insan estetik zevkine hitap eden eserler vermek olduğuna daha önce değinilmişti. Sinema, edebiyat ile bu amaca varmada kullandıkları malzeme ve yolda birbirlerinden ayrılmaktadırlar. Birbirleriyle ayrıldıkları noktaların incelenmesi, birleştikleri noktalarında incelenmesini kolaylaştıracaktır.

Edebiyatın gerçek ayrıcalığı, yazarın kitabın her sayfasında harcadığı emeğin yoğunluğundan, okurun kendi içinde belli tad alma normlarını şekillendiren deneyimlerine ve yapısına göre bu sayfaları «okuması», «keşfetmesidir». Okur herşeye karşın öznel olarak algılamadan vazgeçemediği için doğal ayrıntılar bile sanki yazarın denetiminden kurtulurlar.

Buna karşılık sinema, bir yazarın kendisini, sınırsız bir gerçekliğin ve kelimenin tam anlamıyla öznel dünyasının yaratıcı olarak kabul edebileceği biricik sanat dalıdır. «İnsanların içinde varolan kendini kanıtlama eğilimi en kapsamlı ve en dolaysız ifadesini sinemada bulur»

Aralarındaki ortak nokta, herşeyden önce gerçekliğin sunduğu malzemeyi yoğunlamak ve yeniden düzenlemek konusunda sanatçıların sahip olduğu eşsiz özgürlüktür. Bu tanım sinema ile edebiyat arasında aslında varolan ortak noktaların hepsini bütünüyle içermektedir. Bu noktanın dışındaki her noktada sözel ile görsel-filmsel ifade

tarzı arasında temelde varolan farklılıkların bir sonucu olan ayrılıklar ortaya çıkar. Aralarındaki temel farklılık ise edebiyatın dilin yardımıyla tanımlamaya çalışmasıdır.

Edebiyat yazarın yeniden üretmek istediği bir olayı, iç ve dış dünyayı sözcükle betimler. Sinema ise, doğada var olan, zaman ve mekan içinde kendiliklerinden ortaya çıkan, çevrede görülen ve yaşanan malzemeleri kullanır. Yazar önce dünyanın belli bir görüntüsünün hayalini kurar, sonra da bu hayali sözcüklerin yardımıyla kağıda döker. Oysa film şeridi, kameranın görüş alanına giren dünyadan kesitleri, doğrudan doğruya mekanik bir şekilde kaydeder. Bu kesitlerden daha sonra bir film bütününün görüntüleri yaratılır. Bir bakıma sinema görsel olarak roman yazmak gibidir. Edebiyatın söz ve yazı ile oluşturduğu soyut dünyayı, bu defa görüntü, ses ve söz, belkide yazı ile somut bir şekilde oluşturmaktadır. Biri kelimelerin gücüyle, diğeri görüntülerin gücüyle hareket etmektedir. Kelime, her zaman, hatta somut bir varlığı gösterdiği zaman bile yine soyut bir kavram olmaktan öteye geçemez. Oysa görüntü her zaman somuttur.

Filmde uzunluk ve zaman konusu da problemdir. Sinema sürekli olarak «şimdiki zaman» içinde çalışmak, geçmiş veya gelecek zamanı vermek istediği vakit bile bunu yine «şimdiki zaman» durumuna sokmak zorundadır. Sinemacının bu konuda sık sık başvurduğu «geriye dönüşler» sinemaya zaman konusunda çıkış yolu oluşturmaktadır.

SİNEMA - EDEBİYATIN ORTAK NOKTALARI

a) Edebiyat ve Sinemanın İletişim Ağları

Bir edebi eserin ve sanatçısının çeşitli öğelerle kurmuş olduğu bir iletişim ağı vardır. Bu ağı oluşturan kavramlar şunlardır: Edebiyat dünyası, sanatçı, toplum, ulusal kültür, kültür değişimleri, okuyucu, basım, dağıtım, pazarlama.

Sinema ve edebiyatın iletişim aracı olmaları açısından ortak noktaları vardır. Bilindiği gibi insanlar, topluluklar halinde yaşamaktadırlar ve sürekli bir etkileşim içerisindeyler. Çeşitli bağlarla birbirlerine bağlı bulunmaları toplumu oluşturur. Bu etkileşim süreci aynı zamanda bir iletişim sürecidir. İletişim ile toplumun değişik düzeyleri arasında sürekli bir etkileşim vardır. Bu etkileşimde kitle iletişim araçlarının işlevleri bulunmaktadır.

Sinemanın kitle iletişim aracı olduğu genel bir kabuldür. Edebiyat ise insanların eski dönemlerinden beri oluşturdukları iletişim araçlarından biridir. Modern kitle iletişim araçlarının işlevlerini bu araçların doğuşuna kadar büyük ölçüde bu araçlar üstlenmekteydi. Edebiyat sözlü ve yazıya geçirilmiş şekliyle bugünde bu işlevini sürdürmektedir. İşte sinema ve edebiyat, iletişim araçları olarak toplumda haber ve bilgi sağlama, toplumsallaştırma, güdüleme, tartışma ortamı yaratma, eğitim, eğlendirme, bütünleştirme, kültürün gelişmesine katkı işlevlerini birbirlerinden bağımsız olarak görürler.

Edebiyat uyarlamaları yoluyla edebiyatın içerdiği konu ve kültürel değer, sinema ve televizyon aracılığı ile geniş bir seyirci kitlesine iletilme imkanına kavuşur.

Ayrıca yeni edebiyat akımları hızla ve çok sayıda kişiye tanıtılması bakımından da uyarlamalar önemli bir işleve sahiptir. Yeni dalga'nın ilk yıllarında bazı filmlerin «varoluşçuluk» akımını yayması buna örnektir.

Edebiyat ve sinemanın çeşitli unsurlarla kurdukları bu iletişim ağlarını birbirlerine benzerliğinden dolayıdır ki sinema, edebiyatın zengin imkanlarından yararlanmıştır. Bu yararlanmanın başında ekonomik nedenlerle edebi eserden senaryo olarak hem hazır malzeme, hem de eser ve yazar kamuoyları yani okuyucu potansiyeli gelmektedir.

b) Edebiyatın Hazır Malzeme Oluşturması

Sinema edebiyat dünyasındaki büyük malzeme potansiyeline daima ihtiyaç duymuştur. Edebiyatın elindeki hazır malzeme sinema için önemlidir. Çünkü malzeme aranırken alışılmış senaryo yazarları ve alışılmış konularla sınırlı kalmaktan kurtulunmaktadır.

Edebi eserler, özellikle romanlar ve hikayelerden kolayca senaryo çıkarabileceği düşüncesi sinemacıları edebiyata yöneltmiştir. Edebi eserler, sinema yönetmenlerine ve senaryo yazarlarına senaryo yazımında öncelikle tema bulunması, bu temanın işlenmesi (konu açısından) hikaye ve diyaloglar, görüntü düzenlemesi, dekor, kostüm, oyun gibi konularda malzeme sağlamaktadır.

Edebiyatın bir birikim olarak diyalog, tema, konu, dekor, görüntü gibi açılardan sinemaya verebileceği hazır malzeme, sinemacıları kendine çekmiştir. Edebi eser yönetmen ve yapımcıyı etkilemiş

heyecanlandırmıştır. Edebi eserlerden özellikle roman, kısa hikayeler ve tiyatrolar kendilerine has, zengin hikayeleri ve bunların tema ve konularıyla senaryo yazarlarının önüne hemen yola çıkılabilecek dramatik noktalar koymaktadır. Bu durumda sinema edebiyattan yararlandığı gibi, edebiyatta, sinemanın getirdiği kendine özgü yayılma gücünden yararlanmaktadır.

c) Sinema Endüstrisinin Edebiyatın İmkanlarını Değerlendirmesi

Edebi eserlerde hikaye zaten var olduğundan, ya da senaryonun çatısı oluşmuş olduğu için, projeleri hazırlama evresinde, gerekli kararları vermek, fikir alışverişinde bulunmak, yardımcı prodüktörler aramak, yönetim ve rol konularını açıklığa kavuşturmak, üretim masraflarını hesaplamanın yapım öncesi sağladığı kolaylıklar nedeniyle sinema uyarlamalara yönelmiştir.

Edebi eserin sinema diline yatkın olması bazen birinci derecederol oynamaz. Başta gelen sebep bu yolun ticari bir güvence sayılmasıdır. Özellikle Amerika sinemasındaki durum bunu doğrulamaktadır. Çok satan bir roman ya da yıllarca afişte kalan bir sahne oyunu uyarlandığında yapıma hem hazır bir seyirci yığınınından, hem de hazır bir reklamdan yararlanmış olmaktadır.

İçinde yaşanan ve geçmişteki büyük sempati ve okuyucu toplanmış eserler olmaları, tanınmaları ve tutunmaları sinema gibi ticari bir sanat için önemlidir.

Ayrıca yazarların sahip oldukları bir kamuoyları vardır. Kerime Nadir gibi bazı yazarlar özel bir üslup (genre) yaratmışlar, sinema da bundan yararlanmıştır.

Bir kitabın ya da edebiyat eserinin başarısının arkasına saklanma eğilimi, hakların ödenmesini zorlaştırmış ve fiyatları yükseltmiştir. Dramatizasyonlara olan talep artmakta ve arz (orijinal senaryolar) hep aynı kalmaktadır. Bu nedenle orijinal senaryo yazdırmak daha ucuza gelmektedir. Ancak roman gibi eserlerin sahip olduğu reklam gücü, uyarlama filmlerin fiyatlarının yüksek oluşundaki bu açığı kapatmaktadır. Üretim bakımından ise edebiyatçılar senaryo yazarlarına göre daha esnek ve bağımsızdırlar. Bu da hikayelerin kalitesinin yükseltilmesinde etkili olabilmektedir. Senaryo yazarları, daha çok şekil ve içerik gerektirdiği için, üretim operasyonunun zorlamalarına maruz kalmaktadırlar. İhtiyaçlara göre yazmak zorundadırlar. Bunların eser üzerinde seviye ve doğruluk açısından olum-

suz etkileri olabilmektedir. Oysa edebiyatçılar böyle bir zorlama altında değillerdir. Bu bakımdan daha bağımsızdırlar. Bu da özgün hikayelerin yolunu açan bir durumdur. Başka bir deyişle kitap pazarına daha ilginç daha orijinal hikayeler sunulmaktadır.

Romancı, oyun yazarı, eserini dilediği süre içinde, isterse yıllarca süren bir çalışma sonunda gerçekleştirebilir. Özgün senaryo yazarı ise sinemasal anlatımın kısıllığından dolayı genellikle daha erken tamamlar. Senaryo yazarı aynı zamanda yönetmen ile ilişki içinde olabilir, bu da konuya ilişkin bazı elemanların hazır alınmasını sağlar. Uyarlamaların senaryo yazarına bazı kolaylıklar da sağladığı söylenebilir. Romanda otuz-kırk sayfa olarak yer alan bir bütün sinemada 2-3 çekimle verilebilir. Bazen bir-iki sayfalık bölüm, senaryo yazarına birçok malzeme verebilir. Bu malzemeler ve süre açısından sağladığı kolaylık sinema gibi zaman zaman başdöndürecek yükseklikte sermaye yatırımını gerektiren bir sanat için önemli görülmektedir.

Sinemanın yaşaması, gelişmesi için gerekli ortamı yaratmada edebiyatın büyük önemi vardır. Bir ülkenin çeşitli sanat kollarındaki başarısı ne kadar büyük, geleneği ne kadar zengin olursa sinemasının bundan doğrudan doğruya yararlanması kadar «tutunması, desteklenmesi için gerekli ortam da o kadar kolaylıkla sağlanmış olur. Çünkü ortada sanat zevki gelişmiş bir seyirci kitlesi bulunur. Bu hem üretimin artmasını hem de sinema endüstrisinin gelişmesini sağlar.

d) Sinemanın «Okuyucu» Potansiyelini Değerlendirmesi

Edebi eserlerin okuru, «okuyucu»nun bazı özellikleri ile sinema filmlerinin seyircileri aynı toplumun üyeleri oldukları için ortak bazı özellikler göstermektedir. Uyarlamaların yapılmasında bu özelliklerin etkileri de vardır. Bu ortak özellikleri edebi okur ve sinema seyircisini ayrı ayrı değerlendirerek yapmak mümkündür.

Tural'a göre edebi nüfus okuma, yazma bilme, yaş durumu ve yerleşim merkezlerine göre farklılık göstermektedir. Bu gruplar, köy ve kasabalarda oturup okuma, yazma bilmeyenler ile köy ilkokulundan mezun yaşlılar, kasaba ilk ve ortaokullarını bitirmiş, 22-25 yaşlarında olan okuyucular ve aynı okulları bitiren 25-40 yaşları arasında okuyucular, en az lise mezunu ve sosyal bilimlerle ilgili sahalarda çalışan okuyucular, tüketici durumundaki kitap alıcı tipi okuyucular ve edebiyatı iş olarak yapan okuyuculardan oluşmaktadır.

Bu grupların okuduğu edebi eserler tür ve kalite olarak farklılıklar gösterir. Birinci gruba giren okuyucu nesir-nazım karışık, aşk ve kahramanlık konularını ele alan halk hikayelerini, din uluları çerçevesinde gelişen cönk kitaplarını, ahlaki, felsefi, entrikanın hakim olduğu eserleri okutup dinlemektedir.

İkinci gruptaki okuyucular hayal unsuru hakim olan aşk ve macera romanlarını; üçüncü tipteki okuyucular aşk ve polisiye romanlarını, tarihi romanları az da olsa çevirileri okuyan okuyuculardır. Dördüncü tipte olanlar edebi hayatta önde gelen bir iki ismi ve eserlere verilen ödüllerin etkisiyle yerli ve çeviri eserleri okumaktadırlar. Son grup ise edebi değeri yüksek olan eserleri ve bunların yazarlarını okumaktadırlar.

Benzer öyküleri bıkmadan gidip görüyor olmasının sebeplerine bakıldığında, seyircilerin sinema dışındaki bir alanda edebiyata da benzer tavırda oldukları gözlenmektedir. Halk masalları ve öyküleri halk arasında bıkip usanmadan hala anlatılmakta ve dinlenmektedir. Seyirci bildiği, alıştığı onayladığı şeyin tekrarlanmasından bıkmaz. Bir bakıma onayladıklarıyla bütünleşmiştir. Bu onaylama ve bütünleşme seyircide belli bir vaoluş özleminin, düşün gerçekleşmesini sağlar.

Sinema seyircisi ile edebi okurun benzer özelliklerinden dolayı en çok okunan, satan kitap ve yazarların kitaplarından yapılmasında kesin olmasa bile seyirci açısından önemli bir başarı elde edilebilmektedir. Bu nedenle Türk sinemasındaki, Türk edebiyatı uyarlamalarının gerçekleşmesinde ve bir gelenek yaratmasında, Türk sinemasının belirli alışkanlıkları olan Türk edebi okurlarının alışkanlıklarını değerlendirme çabası görülmektedir. Sinema edebi eserin reklam gücü yanında, okuyucudaki bu alışkanlıklardan da yararlanmaktadır.

KAYNAKÇA

AND, Metin. «Romandan Tiyatroya», **Türk Dili Roman Özel Sayısı**, (Temmuz 1964).

ARNHEIM, Rudolf. **Film As Art**, Berkeley University of California Press, 1971.

AVCI, Zeynep. «Roman Seyretmek mi, Film Okumak mı?», **Video-Sinema**, S. 9, (Mart 1985).

- AYÇA, Engin. «Türk Sineması'nın Kimliği», **Video-Sinema**, S. 9, (Mart 1985).
- BANARLI, Nihat Sami. **Resimli Türk Edebiyatı**, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı, 1971.
- BALAZS, Bela. *Theory of the Film*, New York: Dover Publications, 1970.
- BAZİN, Andre. *What is Cinema?* Çev. H. Gray, Berkeley: University of California Press, 1971.
- BÜKER, Seçil, «Metz'in Sinema Diline Yaklaşımı», **Kurgu**, S. 4 (Ekim, 1981).
- . **Sinema Dili Üzerine Yazılar**, Ankara: Dost Kitapevi, 1985.
- DORSAY, Attila. **Sinema ve Çağımız II**, İstanbul: Hil Yayın, 1985.
- EISENSTEIN, Sergey M. **Film Duyumu**, Çev. Nijat Özön, İstanbul: Payel Yayınevi, 1984.
- ERGİN, Muharrem. **Türk Dili**, Ankara: Yaykur, 1977.
- ELÇİN, Şükrü. **Halk Edebiyatına Giriş**, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1986.
- KRACAUER, Siegfried. **Theory of Film, The Redemption of Physcal**, New York, Oxford University Press, 1976.
- METZ, Christian. **Film Language: A Semiotics of Cinema**, Çev.. M. Taylor, New York: Oxford University Press, 1974.
- MUNSTERBERG, Hugo. **The Film A Psychological Study**, New York: Pover Publication, 1970.
- ONARAN, Alim Şerif. **Muhsin Ertuğrul'un Sineması**, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1981.
- «Oscar Ödülleri 1927-1983» **Gelişim Sinema**, S. 6 (Mart 1985).
- ÖNGÖREN, Mahmut Tali. **Senaryo ve Yapım**, Ankara: AİTİA, 1982.
- ÖZÖN, Nijat. **Türk Sineması Tarihi**, İstanbul: Artist Reklam Ortaklığı, 1962.
- . «Roman ve Sinema», **Türk Dili Roman Özel Sayısı**, (Temmuz 1964).

- . **100 Soruda Sinema Sanatı**, İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1972.
- . **Türk Sineması Kronolojisi**, Ankara: Bilgi Yayınevi, S. 18, 1966.
- . **Sinema ve Televizyon Terimleri Sözlüğü**, Ankara: Türk Dil Kurumu, 1981.
- RENAN, Ernest. **Bilimin Geleceği**, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, 1965.
- SAYAR, Veddi. «Sinemaya Yönelen Yazın, Yazına Yönelen Sinema», **Milliyet Sanat Dergisi**, (Temmuz 1981).
- . «Sinemamız Edebiyatımıza Bakıyor», **Gösteri**, S. 15 (Şubat 1982).
- TURAL, Sadık Kemal. «Kültür veya Edebiyat Sosyolojisi», **Divan**, S. 4 (Şubat 1973).
- . **Zamanın Elinden Tutmak**, İstanbul: Ötüken Yayınevi, 1982.
- TURKOVSKY, Andrey. **Mühürlenmiş Zaman**, İstanbul: Afa Yayınları, 1986.
- UFUK, Adnan (Nijat Özön), «Sinemamız ve Edebiyatımız», **Sinema Tiyatro Dergisi**, S. 5, 1959.
- WELLEK, Rene ve Austin Warren. **Edebiyat Biliminin Temelleri**, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1983.
- ZİLLİOĞLU, Melih. «Çağdaş Bir Sinema Kuramcısı: Jean Mitry», **Kurgu**, S. 4 (Ekim 1981).